

УДК 342.7

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ
В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВАХ**

**THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS OF CONSTITUTIONAL
REGULATION OF THE RIGHT TO ENTERPRISE ACTIVITY
IN UKRAINE AND EUROPEAN STATES**

Кириченко Ю.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та права*

Запорізького національного технічного університету

Міхєєва Г.М.,

студентка

Запорізького національного технічного університету

У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз положень норм конституцій України та держав континентальної Європи, в яких закріплено право на підприємницьку діяльність. Обґрунтована необхідність внесення змін до ст. 42 Конституції України.

Ключові слова: конституція, право на підприємницьку діяльність, підприємницька діяльність, конкуренція, недобросовісна конкуренція.

Постановка проблеми. В Україні особливу роль відіграє підприємницька діяльність, оскільки підприємництво є рушійною силою економіки і одним з чинників соціально-економічного прогресу суспільства. Без значного поширення різних форм підприємницької діяльності неможливий розвиток економіки. При цьому слід наголосити, що конституційне право на підприємницьку діяльність в жодному разі не може бути реалізовано, а тим більше захищено, без всебічної участі в цьому держави.

Україна на конституційному рівні закріпила одну з основних і реальних можливостей кожної особи брати участь у підприємницькій діяль-

ності. Незважаючи на це, той факт, що право на підприємницьку діяльність тривалий час було відсутнє в національному законодавстві і набуло свого закріплення лише з прийняттям Конституції України 1996 р., а також недосконалість положень ст. 42 Конституції України, свідчать про актуальність обраної проблеми, її теоретичну та практичну значущість, а також зумовлює необхідність її подальшого наукового дослідження та потреби вдосконалення конституційного законодавства в цій сфері.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питаннями конституційно-правового регулювання права на

підприємницьку діяльність займались Ю. М. Бисага, М. В. Вітрук, Л. Д. Воеводін, О. М. Гончаренко, Б. С. Ебзєєв, Т. М. Заворотченко, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, О. А. Лукашева, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, Ж. М. Пустовіт, О. В. Пушкіна, П. М. Рабінович, Ю. М. Тодика, Ю. М. Фролов, М. І. Хавронюк, В. В. Шаповал, Н. Г. Шукліна та інші.

Метою статті є проведення порівняльно-правового аналізу нормативного закріплення права на підприємницьку діяльність в конституціях України та держав континентальної Європи, а також формулювання конкретних пропозицій щодо вдосконалення положень ст. 42 Основного Закону України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливе місце у системі прав людини займає право на підприємницьку діяльність, яке закріплене в ст. 42 Конституції України [1]. Це право означає, що кожна людина може самостійно визначитися чим їй займатися: підприємницькою чи іншою не забороненою законом господарською діяльністю. На думку Л. І. Чулінди, «право на підприємницьку діяльність полягає в можливості самостійно, систематично, на власний ризик займатися економічною та господарською діяльністю, що не заборонена законом» [2, с. 126].

Право на підприємницьку діяльність у поєднанні з правом приватної власності виступає як правова основа економіки сучасної Української держави, яка побудована на принципах ринкових відносин. При цьому слід наголосити, що підприємництво, особливо в умовах роздержавлення економіки, є одним з головних способів подолання відчуження громадян України від засо-

бів виробництва та приватної власності. Проте приватна ініціатива не повинна суперечити суспільним інтересам і моралі, завдавати шкоди правам інших людей та порушувати норми економічної безпеки.

Незважаючи на відсутність у міжнародно-правових документах прямої вказівки на існування права на підприємницьку діяльність, Конституція України збільшила «набір» економічних свобод і тим самим розширила межі обсягу прав і свобод людини, викладених у міжнародно-правових актах з прав людини. Таким самим правовим шляхом пішли й законодавці більшості держав континентальної Європи.

Особливістю ряду конституцій пострадянських і постсоціалістичних держав є фіксація засад економічної організації суспільства та характеристики ринкової економіки. Наприклад, у п. 1 ст. 34 Конституції Румунії встановлено, що «економіка Румунії є ринковою економікою» [3], а у ч. 1 ст. 82 Конституції Сербії – «економічна система Республіки Сербії будується на ринковій економіці, відкритому і вільному ринку, свободі підприємства, самостійності господарських суб'єктів і рівноправності приватної та інших видів власності» [4].

Зі змісту ч. 1 ст. 42 Конституції України випливає, що кожен має право на підприємницьку діяльність. Це положення адресоване не тільки громадянам України, а й іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України. Як слушно зауважив Ю. М. Фролов, «коло потенційних носіїв права на підприємницьку діяльність достатньо широке. Діапазон таких осіб у конституційно-правовому розумінні (як носіїв права на підпри-

ємницьку діяльність) значно ширший ніж коло суб'єктів підприємницької діяльності у цивільно-правовому аспекті» [5, с. 59]. Тобто суб'єктом цього права визначена людина, яка в тексті Конституції України, так само як і в аналогічних нормах основних законів Азербайджану, Росії, Угорщини, Фінляндії, Чехії позначена безособовим терміном «кожен». Таким чином, проголошення права «кожного» на підприємницьку діяльність означає, що це благо розповсюджується на всіх фізичних осіб, незалежно від їх правового статусу. Водночас в конституціях Албанії, Андорри, Грузії, Вірменії, Іспанії, Італії, Литви, Ліхтенштейну, Люксембургу, Молдови, Норвегії, Польщі, Румунії, Сан-Марино, Сербії, Словаччини, Словенії, Туреччини, Чорногорії та Швейцарії суб'єкт права на підприємницьку діяльність зовсім не визначений.

Аналіз положень конституцій європейських держав свідчить, що в них закріплена різна термінологія щодо позначення підприємницької діяльності, а саме: «підприємництво», «підприємницька діяльність», «господарська діяльність», «економічна діяльність», «підприємницька діяльність» та «господарська (або економічна) діяльність». Наприклад, у ч. 1 ст. 26 Хартії основних прав і свобод Конституції Чехії встановлено, що «кожен має право займатися підприємницькою та іншою господарською діяльністю» [6]. В інших європейських державах взагалі відсутній загальний термін стосовно підприємницької діяльності, хоча на конституційному рівні йдеться саме про неї.

Проголошуючи свободу здійснення підприємницької діяльності, Конституція України у ч. 2 ст. 42 встановлює обмеження щодо реалізації

цього права за суб'єктною ознакою. Насамперед це стосується певного кола осіб, які за своєю професійною діяльністю обіймають посади депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Аналізоване положення фактично дублює ч. 2 ст. 78, ч. 4 ст. 103, ч. 1 ст. 120 та ч. 2 ст. 127 Конституції України щодо заборони зазначеним суб'єктам займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю. На нашу думку, закріплювати однакові за своїм змістом заборони у нормах різних розділів Основного Закону України є недоцільним, оскільки це створює певні труднощі під час правозастосовної практики, і тому було б логічним вилучити ч. 2 ст. 42 із тексту Конституції України. Більше того, аналогічне положення відсутнє майже в усіх конституціях держав континентальної Європи, крім Конституції Естонії, у ч. 2 § 30 якої зазначено, що «законом може бути обмежено право державних службовців деяких категорій займатися підприємництвом, входити до комерційних об'єднань» [7, с. 605].

У ч. 3 ст. 42 Конституції України проголошено, що «держава забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності» [1]. Конкуренція є головним організаційним фактором ринкової економіки, яка потребує державного захисту та регулювання. Крім України, положення про захист конкуренції у підприємницькій діяльності на конституційному рівні закріпили Азербайджан, Вірменія, Грузія, Литва, Македонія, Молдова, Португалія, Росія, Румунія, Сербія, Словаччина, Угорщина, Хорватія. Наприклад, у підпункті б) п. 2 ст. 126 Конституції Молдови та підпункті а) п. 2 ст. 137 Конституції Румунії

зазначено, що держава повинна забезпечувати захист добросовісної конкуренції [6, с. 326; 5].

Також у ч. 3 ст. 42 Конституції України передбачено обмеження монополізму та захист суб'єктів господарювання від неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції. При цьому заборона сформульована у вигляді прямої вказівки на перелік складів економічних правопорушень, передбачених цією частиною.

Аналіз конституцій держав континентальної Європи засвідчив, що в них вживається різна термінологія щодо обмеження зловживання монополієм становисем на ринку. Так, у конституціях Азербайджану, Португалії, Росії, застосовано термін «не допускається», у конституціях Грузії, Литви, Словенії та Хорватії – термін «забороняється», а в п. 2 ст. 19 Конституції Болгарії встановлено, що «закон <...> запобігає зловживання пов'язане з монополізмом, недобросовісною конкуренцією <...>» [8], у ч. 1 ст. 167 Конституції Туреччини – «держава <...> перешкоджає створенню монополій та картелів на ринках <...>» [9].

На нашу думку, більш доречним було б у ч. 3 ст. 42 Конституції України замість терміну «не допускається» застосувати термін «забороняється», який згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови, означає «не дозволяти робити, здійснювати що-небудь. Не допускати, не дозволяти користуватися чим-небудь, уживати щось, відбуватися, існувати чому-небудь. Захищати від когось, чого-небудь» [10, с. 282]. Тобто заборона – це покладання пря-

мого юридичного обов'язку не здійснювати ту або іншу дію.

Конституція України в ч. 4 ст. 42 проголосила, що «держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів». При цьому слід зауважити, що подібне формулювання не знайшло своє закріплення в жодній конституції держав континентальної Європи, крім Конституції Вірменії, у ст. 31.1 якої зазначено, що «держава захищає інтереси споживачів, здійснює передбачені законом заходи по контролю за якістю товарів, послуг і робіт» [11]. В конституціях Болгарії, Грузії, Литви, Португалії, Сербії та Швейцарії закріплено положення про державний захист інтересів споживачів без деталізації обов'язків держави щодо прав споживачів. І тому пропонуємо вилучити з тексту положення щодо здійснення контролю з боку держави за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяння діяльності громадських організацій споживачів. Конституції України, а ч. 4 ст. 42 викласти в такому формулюванні: «Держава захищає інтереси споживачів».

Висновки. Отже проведений порівняльно-правовий аналіз положень норм конституцій України та держав континентальної Європи дає підстави для висновку про необхідність внесення змін до ст. 42 Конституції України з урахуванням європейського досвіду конституційно-правового регулювання права на підприємницьку діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Молдован В.В., Чулінда Л.І. Конституційні права, свободи та обов'язки людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 206 с.
3. Конституція Румунії від 21 листопада 1991 р URL: <http://www.constitutions.ru/archives>.
4. Конституція Республіки Сербія від 30 вересня 2006 р. URL: <http://www.constitutions.ru/archives>.
5. Фролов Ю.М. Право людини і громадянина на підприємницьку діяльність в Україні: конституційно-правовий аспект. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2003. №8. С. 51–61.
6. Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 р. URL: <http://www.worldconstitutions.ru/archives>.
7. Конституции стран СНГ И Балтии: Учебн. пособ. / Сост. Г.Н. Андреева. Москва: Юристъ, 1999. 640 с.
8. Конституции государств Европейского Союза / Под общей ред. Л. А. Окунькова. Москва: Издательская группа ИНФРА-М-НОРМА, 1997. 816 с.
9. Конституція Республіки Македонія від 17 листопада 1991 р. URL: <http://www.constitutions.ru/archives>.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. Ірпень : ВТФ "Перун", 2001. 1440 с.
11. Конституція Республіки Вірменія від 27 листопада 2005 р. URL: <http://www.constitutions.ru/archives>.

В статті здійснено порівняльно-правовий аналіз положень норм конституцій України і держав континентальної Європи, в яких закріплено право на підприємницьку діяльність. Обґрунтовано необхідність внесення змін до ст. 42 Конституції України.

Ключевые слова: конституція, право на підприємницьку діяльність, підприємницька діяльність, конкуренція, недобросовісна конкуренція.

The article deals with the comparative legal analysis of the provisions of the norms of the of Ukraine and the states of continental Europe, which establishes the right to entrepreneurial activity. The necessity of making amendments to the article is substantiated. 42 of the Constitution of Ukraine.

Key words: constitution, right to entrepreneurial activity, entrepreneurial activity, competition, unfair competition.
